UNIVERSITATEA „AL.I.CUZA" IAȘI
FACULTATEA DE FILOLOGIE

IOAN OPREA

TERMINOLOGIA FILOSOFICĂ ROMÂNEASCĂ MODERNĂ

REZUMATUL TEZEI DE DOCTORAT

CONDUCĂTOR ȘTIINȚIFIC:
PROF.UNIV.DR. VASILE ÂRVINTE

IAȘI • 1983

REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

Nr. .....

..... 198

MINISTERUL EDUCAȚIEI ȘI ÎNVĂȚĂMÂNTULUI
UNIVERSITATEA „AL. I. CUZA" – IAȘI
RECTORATUL
Calea 23 August nr. 11
Telefon 40967
Telex 022.212

Tov. Ion Holban

Vă facem cunoscut că, la data de 25 VI 1983, ora 12^00, în III/11, tovarășul OPREA IOAN va susține, în ședință publică, teza "Terminologia filosofică românească modernă", în vederea obținerii titlului științific de "doctor în filologie".

Comisia de doctorat este formată din:

Președinte: -conf.dr.Silvia Butureanu, decanul Facultății de filologie,Universitatea"Al.I.Cuza"din Iași;

Membri: -prof.dr.Vasile Arvinte, conducător științific, Universitatea "Al.I.Cuza" din Iași;
-prof.dr.doc.șt.Gheorghe Ivănescu, Universitatea "Al.I.Cuza" din Iași;
-prof.dr.Alexandru Andriescu,Universitatea "Al.I.Cuza" din Iași;
-prof.dr.Stefan Munteanu, Universitatea din Timișoara.

In conformitate cu Instrucțiunile nr.18/19.I.1968 ale Ministerului Educației și Invățământului, vă transmitem rezumatul tezei de doctorat, cu rugămintea de a ne comunica în scris, în dublu exemplar, eventualele dumneavoastră observații și concluzii de apreciere, pînă la data de _____a.c.

Vă invităm să participați la ședința de susținere a tezei.

RECTOR,

Prof.dr.Viorel Barbu

SECRETAR,

Marieta Ungureanu

§1.Această lucrare este consacrată procesului de formare a terminologiei filosofice româneşti moderne,proces ale cărui începuturi pot fi greu fixate la o dată precisă şi a cărui limită finală nu poate fi stabilită decît în mod relativ.Oricărui proces însă i se poate fixa o zonă,o perioadă de timp,în care au loc fenomenele fundamentale,prin amploare şi consecinţe,şi în care se realizează aspectul caracteristic al noii realităţi.Pentru terminologia filosofică românească modernă,această perioadă poate fi fixată între 1780 şi 1900,aspectele formării acestei terminologii fiind deopotrivă legate de evoluţia limbii literare moderne în general şi de pătrunderea filosofiei universale la noi şi de creaţia filosofică românească.Cercetarea procesului de formare a terminologiei filosofice moderne nu evidenţiază numai etapele parcurse şi rezultatul acestui proces,ci şi direcţiile de dezvoltare ulterioară,resursele şi posibilităţile de integrare pe care această terminologie le oferă.

Limba lucrărilor de filosofie apărute în româneşte între 1780 şi 1900 poate constitui astfel obiectul suficient al cercetării terminologiei filosofice româneşti moderne.Întrucît în perioadele principale ale formării acestei terminologii un rol esenţial l-au avut traducerile şi prelucrările,în stabilirea modelelor (în cazul calcurilor) sau etimologiei (în cazul împrumuturilor) termenilor româneşti,s-a procedat în primul rînd la confruntarea cu lucrările originale de filosofie,traduse sau prelucrate de învăţaţii români,şi în al doilea rînd la valorificarea informaţiilor oferite de lucrările lexicografice.O astfel de procedare dă o mai mare siguranţă în a atribui termenilor româneşti modele şi etimologii adecvate.

§2.Este aproape singulară permanenţa problemelor legate de limbaj în întreaga istorie a filosofiei universale.Dacă este adevărat că lingvistica,ca mai toate ştiinţele,îşi are punctul de plecare în preocupările filosofilor,nu este mai puţin adevărat că chestiunile de limbă dezbătute de vechii indieni,cele care constituiau obiectul controverselor la vechii greci,reluate mai tîrziu de disputele dintre anomalişti şi analogişti,şi lunga ceartă a universaliilor din evul de mijloc,nu sînt decît aspecte ale unei ample cercetări logico-filosofice,orientate,pînă în contemporaneitate,asupra limbajului uman şi a comunicării în general.

Există astăzi chiar orientări filosofice, cum ar fi logicismul neopozitivist, filosofia analitică şi filosofia limbajului ordinar, în care preeminenţa problemelor limbajului este trăsătura definitorie. Se poate chiar considera că aproape toate problemele lingvisticii generale, îndeosebi cele legate de elucidarea sensurilor limbii şi de cercetare a raporturilor limbii cu intelectul uman şi cu natura, au fost mult mai des abordate de filosofi decît de lingvişti. Sînt certe este că între lingvistică şi filosofie există raporturi speciale, care nu se rezumă la cele de interferenţă sau complementaritate, cum se întîmplă de obicei între diferite discipline. Cuprinderea primelor preocupări lingvistice în cele filosofice şi valorificarea filosofică a metodologiei şi a rezultatelor lingvisticii nu sînt singurele şi nici principalele relaţii dintre ele: studiul limbajului (în speţă al limbajului natural) pune concomitent probleme abordabile, cu mijloace specifice, atît de filosofie, cît şi de lingvistică. Unii filosofi, ca pozitiviştii englezi, limitează studiul filosofic al limbii, considerînd că filosofia ar trebui să devină o analiză a lexicului; alţii, precum C. Noica, la noi, găsesc că studiul semnificaţiilor unor termeni actuali sau dispăruţi şi al modelării acestor semnificaţii în timp, poate oferi o imagine grăitoare a unui mod de a vedea lumea, a unui mod de a filosofa, o ontologie şi o gnoseologie sui-generis.

Studiul lingvistic al terminologiei filosofice nu poate beneficia însă decît foarte puţin de asemenea cercetări. În stabilirea unor trăsături ale termenilor filosofici acestea pot fi avute în vedere, dar metoda de abordare ca atare este, în cazul cercetării lingvistice, comună cu cea întrebuinţată în lucrările obişnuite consacrate terminologiilor speciale. Un asemenea studiu izvorăşte din necesitatea cunoaşterii formării, evoluţiei şi originii unui compartiment al limbii naţionale şi este orientat asupra mijloacelor de expresie, asupra adecvării lor, fără a urmări o explicare a lumii prin limbaj, ci numai o explicare a limbajului în sine. Pe baza acestor premise, cercetarea terminologiei filosofice româneşti moderne trebuie să fie o investigaţie în istoria culturii noastre care să reliefeze momentele importante ale formării acestei terminologii, personalităţile care au contribuit la crearea ei, din ce limbi au fost introduşi termenii, care este raportul dintre fondul autohton de cuvinte şi cel al elementelor împrumutate, cum se prezintă această terminologie după faza ei de formare şi care sînt resursele ei

de dezvoltare,ce reprezintă această terminologie pentru limba literară şi pentru cultura noastră în general.

De aspectul terminologiei filosofice din epoca veche a limbii literare s-a ocupat G.Ivănescu într-o lucrare (în manuscris) care ajunge cu investigaţia pînă în jurul anului 1830.Acelaşi lingvist a realizat şi un studiu asupra formării terminologiei filosofice româneşti moderne[1],în care,pe baza unor texte filosofice din secolul al XIX-lea,desprinde trăsăturile generale ale acestui proces. Prin analizele întreprinse,autorul stabileşte rolul primordial al învăţaţilor transilvăneni la formarea terminologiei filosofice,dubla lor pregătire filosofică şi filologică. G.Ivănescu urmăreşte uneori apariţia termenilor filosofici şi în opere literare şi de critică literară din secolul trecut şi enunţă ideea că chestiunea terminologiei filosofice moderne trebuie reluată pe un plan mai vast şi în perspectiva problemelor speciale pe care această terminologie le pune în cadrul limbii literare.

§3.Terminologia filosofică (sau,prin extensiune,limbajul filosofic) este o tehnicizare a unei părţi a limbajului natural,este o secţiune a acestuia,care se aplică la domeniul de cercetare al filosofiei şi se foloseşte efectiv în lucrările de filosofie,pe care le particularizează din punct de vedere lexical de alte tipuri de opere.Terminologia filosofică este alcătuită aşadar din mijloacele de expresie specifice,cerute de redarea tuturor ideilor şi concepţiilor filosofice care s-au succedat în istoria culturii omeneşti.Limbajul filosofic mai conţine şi un număr apreciabil de mijloace de expresie pentru redarea aprecierilor şi diferitelor modalităţi de investigaţie filosofică.Nu fac parte din terminologia filosofică însă cuvintele sau expresiile care devin uneori obiectul unor discuţii filosofice.Deci aparţin acestei terminologii numai cuvintele cu rol de <u>mijloc</u> formativ şi comunicativ al noţiunilor filosofice nu şi cele care devin <u>obiect</u> al investigaţiei.

Existenţa,nivelul şi gradul de particularizare al terminologiei în cadrul limbii literare sînt legate de situaţia domeniului reprezentat,adică,în cazul de faţă,de situaţia filosofiei la români.

1.G.Ivănescu,<u>Formarea terminologiei filozofice româneşti moderne</u>, în <u>Contribuţii la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea</u>,Bucureşti,1956,p.171-204.

Aşadar,istoricul terminologiei filosofice nu poate fi făcut independent de istoricul ideilor filosofice.Nici un popor însă n-a fost şi nu este în măsură să dezvolte o civilizaţie sau un aspect al ei numai prin realizări proprii,excluzînd în totalitate achiziţiile altor popoare d[illegible]tr-un domeniu sau altul.Important este pentru cultura şi civil[illegible]ţia unui popor nu numai faptul de a contribui în mod esenţial prin realizările sale la progresul acestora, ci şi de a avea posibilitatea de a integra cuceririle realizate de alte popoare,de a avea la îndemînă mijlocul eficace pentru a converti în valori proprii,în scurt timp,cuceririle umanităţii.La nivel spiritual,în cazul culturii şi civilizaţiei,mijlocul respectiv este limba,care participă deopotrivă la structurarea logică a noilor noţiuni,prin procesul denominaţiei,şi la comunicarea,explicarea şi corelarea acestora în vorbire.Un mijloc de expresie adecvat,o limbă bogată,precisă şi armonioasă devine astfel o necesitate şi o condiţie pentru progresul unui popor.

§4.Pentru români,la care condiţiile istorice vitrege au generat la un moment dat un mare decalaj între dezvoltarea lor spirituală şi materială şi nivelul atins de alte popoare,realizarea mijlocului de a integra realizările altora şi de a se folosi eficient în propriile realizări devine vitală.În cazul filosofiei,deoarece pînă în pragul secolului al XIX-lea nu exista o tradiţie a cugetării filosofice în limba noastră şi nici o terminologie capabilă să permită redarea realizărilor din cugetarea mondială,asimilarea şi dezvoltarea unei terminologii filosofice este în sine un act de echivalare culturală,de sincronizare cu lumea civilizată. Era necesară pentru români o intensă activitate de "luminare",în care gîndirea proprie să se îmbogăţească şi să-şi creeze posibilităţi de inovare. Iluminismul românesc,amplă mişcare de emancipare naţională,este de obicei identificat cu activitatea unei pleiade de învăţaţi manifestată sub forma unui curent relativ unitar de idei şi obiective în Transilvania ultimei jumătăţi a secolului al XIX-lea şi primelor decenii ale secolului următor. Şcoala ardeleană,numele sub care este cunoscută această mişcare naţională transilvăneană,nu reprezintă însă unicul aspect al iluminismului românesc şi nici nu cuprinde în timp întreaga durată a manifestării tendinţelor de tip iluminist la români. Ideile de bază ale întregii orientări iluministe româneşti îşi găsesc însă expresia în opera reprezentanţilor Şcolii ardelene. La ei,ideea unităţii origina-

re a tuturor românilor -idee perenă a istoriei noastre culturale- este asociată cu aceea a necesităţii relizării unui mijloc comun de cultură,o limbă modernă,bogată,similară limbilor popoarelor civilizate din Europa,realizată prin valorificarea elementelor "zăuitate" (cum spunea Iorgovici) din limba latină.Tot în această perspectivă trebuia înlocuit alfabetul cirilic,nespecific unei limbi romanice,cu cel firesc,cel latinesc.Pleiada corifeilor Şcolii ardelene a fost însoţită de un mare număr de învăţaţi care contribuiau activ la cultivarea prin şcoală a românilor şi la difuzarea în cercuri largi a ideologiei lor.Mulţi dintre aceşti învăţaţi au trecut munţii în Moldova şi Muntenia,unde,în şcolile recent înfiinţate,au prilejul să iniţieze un curent asemănător de idei,favorizaţi pe de o parte de situaţia socială din aceste ţări unde amestecul străin devenea tot mai brutal,prin jugul turcesc şi pericolul ţarist,care crease deja o reacţie naţională relativ organizată,şi,pe de altă parte,de existenţa unor tendinţe iluministe şi a unei intelectualităţi care începea să se deschidă contactului cu Europa apuseană. În foarte scurt timp,mulţi învăţaţi din Muntenia şi Moldova aderă,în măsură mai mare sau mai mică,la ideallurile Şcolii ardelene.Dar iluminismul românesc rămîne o permanenţă chiar după revoluţia de la 1848,manifestîndu-se paralel cu alte curente culturale (cu romantismul în primul rînd) şi radicalizîndu-se pînă la revoluţionarism. Pe plan lingvistic,necesitatea realizării unei limbi de cultură unitare şi bogate şi înlocuirea alfabetului cirilic rămîne în actualitate.Latiniştii sau puriştii de după 1840 se înscriu,aşadar,în aceeaşi direcţie culturală,ei reprezentînd una din fazele tîrzii ale acesteia.Este nimerit deci să echivalăm iluminismul românesc cu Şcoala latinistă,a cărei primă fază este Şcoala ardeleană şi care a avut ca principale direcţii istoria şi filologia.

§5. Şcoala latinistă a avut o largă deschidere spre filosofie, multe din ideile lingvistice fiind abordate de învăţaţii care au alcătuit-o în perspectivă filosofică.Iluminiştii vedeau în propagarea filosofiei,depozitara "ştiinţei înalte",o necesitate a ridicării culturale; admiratori ai marilor filosofi ai lumii (şi ei înşişi spirite filosofice,reflexive) au considerat predarea filosofiei în şcoală şi difuzarea ei prin lucrări traduse şi prelucrări,nu numai mijlocul de a face cunoscute românilor ideile marilor gînditori,dar şi posibilitatea de a dezvolta limba literară

românească într-un sector în care în epoca veche nu se manifestase.

Luînd act de filosofia şi ştiinţa europeană, învăţaţii români au venit în contact cu latina savantă, limba obişnuită pînă atunci a lucrărilor filosofice şi ştiinţifice. Aflînd originea limbii române, variantele şi evoluţia ei, aceşti învăţaţi au privit latina ca sursa firească a îmbogăţirii limbii. Se întîlneau astfel la români în idealul naţional al unei limbi de cultură bogate şi unitare, orientarea lingvistică spre limba originară cu una din marile surse ale termenilor savanţi întrebuinţaţi de întreaga Europă. Caracterul firesc al orientării spre latină (care a favorizat şi orientarea spre limbile romanice moderne) şi-a găsit o largă aplicare în terminologia filosofică, căci promotorii acestei terminologii erau în cea mai mare parte de orientare latinistă. Chiar cînd această orientare a căpătat accente puriste lucrările nu s-au schimbat; inexistenţa unei terminologii filosofice propriu-zise în limba literară veche a făcut ca să nu se genereze contradicţii ireconciliabile între nou şi vechi. De fapt, în multe alte sectoare şi la nivel aproape general (excluzînd limba literaturii) situaţia este în linii mari aceeaşi, iar dacă au fost semnalate cu atîta pasiune contradicţii adînci, ele nu reflectau în sine decît criza generată de saltul spre o limbă de cultură modernă. Cei care combăteau avalanşa de neologisme nu arătau cum s-ar putea face filosofie sau ştiinţă fără ele, iar dacă ei înşişi se ocupau cu ştiinţa sau filosofia sfîrşeau prin a fi latinişti (aşa stau lucrurile cu Eminescu şi Maiorescu, de exemplu).

Din faptul că stilurile funcţionale au o independenţă relativă, deşi sînt parte a aceluiaşi întreg (limba literară unică), decurge posibilitatea ca fiecare dintre ele să aibă în mod specific realizată proporţia dintre elementele populare şi vechi şi cele neologice de împrumut. Un stil funcţional sau un limbaj profesional conţine cuvinte proprii unui discurs, considerate ca termeni cheie ai acestuia; din punct de vedere social, aplicarea lor corespunde unui subansamblu lexical specific funcţionării într-un grup social. Pe baza mulţimii alcătuite din aceşti termeni cheie este format nucleul limbajului profesional. În jurul nucleului gravitează termenii periferici prin frecvenţă redusă şi prin nespecifitate (ei fiind comuni cu aceleaşi forme şi semnificaţii şi altor domenii de activitate). Studiul lingvistic al terminologiei trebuie să aibă în

vedere ambele categorii de cuvinte,deoarece ele realizează structura discursului specific prin cooperare şi nu ca elemente cu statut diferenţiat.

§6. Întrucît realităţile specifice unui domeniu de activitate sau de cunoaştere sînt desemnate printr-un cuantum de elemente lexicale care realizează la nivelul vocabularului unei limbi un compartiment distinct,o primă delimitare a terminologiei filosofice în cadrul unei limbi este tocmai această latură ontică care solicită termenii tehnici pentru redarea ideilor specifice unei activităţi de cunoaştere profesionalizate.Terminologia filosofică este alcătuită în acest caz din totalitatea termenilor care desemnează noţiuni,idei,concepţii etc. filosofice.Domeniul desemnat şi perspectiva din care este cercetat se reflectă şi în latura gnostică a terminologiei,adică în gradul de abstractizare specific nivelului cognitiv la care se plasează cunoaşterea respectivă.Din acest punct de vedere,termenii filosofici se caracterizează prin faptul că desemnează realităţi abstracte a căror trăsătură este în primul rînd coerenţa şi consecvenţa logică şi prin urmare aceşti termeni depind foarte mult prin semnificaţie de sistemul în care sînt vehiculaţi iar semantismul lor are ca trăsătură de bază mobilitatea.Caracteristicile acestea care decurg din obiectul şi perspectiva cercetării condiţionează preocupările filosofice şi,implicit,întrebuinţarea terminologiei filosofice de existenţa unui grup social, a unei pături de intelectuali, a căror pregătire şi a căror gîndire să fie orientate filosofic şi a căror activitate să fie legată de traducerea,prelucrarea,difuzarea şi crearea de lucrări filosofice.Această condiţie nu putea apare la noi decît odată cu epoca modernă,cu "emanciparea" culturii noastre,procesul formării terminologiei filosofice româneşti fiind strîns legat de întregul proces de modernizare a limbii şi culturii noastre.De orientarea lingvistică şi filosofică a învăţaţilor,precum şi de specificul terminologiei întrebuinţate în celelalte limbi europene se leagă structura etimologică a terminologiei filosofice româneşti.Sursa şi modalitatea de alcătuire a acestei terminologii prezintă unele trăsături comune evoluţiei întregii limbi de cultură,dar are foarte multe elemente distinctibile în cadrul acesteia.Exprimarea filosofică românească,întrucît nu a beneficiat de tradiţie şi deoarece s-a dezvoltat relativ tîrziu,s-a creat,în primul rînd,pe baza elementelor lexicale de împrumut.Dar împrumuturile au cunoscut,pînă a se stabiliza,o

configuraţie [illegible]orie fiecărei epoci în funcţie de limba-sursă,de ponderea pe care a aveau în cadrul limbajului filosofic întrebuinţat la un moment dat,în funcţie de gradul de adaptare la limba română şi de sistemul curent de adaptare din epocă.Existenţa împrumuturilor nu este motivată însă numai de lipsa tradiţiei,ci şi de trăsătura limbajului filosofic de a contrapune independenţei relative faţă de limba populară naţională un determinism al terminologiei folosite pe plan internaţional,determinism căruia nu i s-a putut sustrage nici chiar o limbă ca germana şi care se rezumă la promovarea termenilor din latină şi greacă.Pătrunderea neologismelor nu se putea produce decît treptat şi în paralel cu activarea elementelor din fondul vechi şi popular.Acestea au fost în general înlocuite,unele dintre ele au fost integrate terminologiei filosofice.Sub aspectul recurgerii la termeni vechi şi populari,limbajul filosofic se înscrie în zona dintre limba literaturii,bogată în astfel de termeni,şi limba ştiinţei,aproape opacă din acest punct de vedere.

§7. Legată direct de pătrunderea filosofiei universale şi de creaţia filosofică autohtonă,formarea terminologiei filosofice,deşi se prezintă ca un proces continuu,poate fi privită ca o succesiune de etape cu caracteristici distincte,etape dominate de activitatea unor personalităţi culturale marcante.Limba veche conţinea unele elemente de terminologie filosofică începînd chiar cu primele texte, terminologie îmbogăţită substanţial mai tîrziu de contribuţiile lui Dosoftei,Cantemir şi altora.Totuşi nu se poate vorbi pentru vechea română literară de un limbaj filosofic propriu-zis,terminologia ştiinţifică şi filosofică fiind caracteristică numai limbii moderne,adică fazei care începe pe la 1780,odată cu adoptarea la nivelul general al culturii române a unui număr însemnat de termeni neologici.Dar elemente şi modele ale limbii vechi literare vor persista pînă pe la 1840 şi chiar după aceea (în unele cazuri pînă spre sfîrşitul secolului trecut).

Traducerile întreprinse de Samoil M i c u ,în jurul anului 1780,din opera filosofică a wolffianului Christian Baumeister constituie începutul formării terminologiei filosofice la români.Deşi Micu era un fervent admirator al latinităţii şi traducea după originale latineşti,a folosit,în foarte multe cazuri,procedeul transpunerii prin termeni vechi şi populari sau prin creaţii pe baza acestora a noţiunilor noi.Procedeul nu era nou,Cantemir îl folosise

cu mult înainte în exprimarea noţiunilor filosofice la noi. De altfel o serie de calcuri sînt comune celor doi învăţaţi : cuvîntare "raţiune", hotărîre "definiţie", arătare "demonstraţie", fiinţă "esenţă" etc.; multe însă sînt folosite pentru prima dată de Micu : mai dinainte "a priori", despreunătoriu "disjunctiv", împreunătoriu "conjunctiv", temei "argument" etc. Dar, deşi calcul lexical are o pondere relativ mare în lucrările de filosofie traduse de acest învăţat, el întrebuinţează, de multe ori pentru prima dată la noi, un număr însemnat de neologisme pornind de la termenii latineşti dar avînd în vedere şi corespondenţii greceşti : amfibologhie, condiţie, entimemă, prinţipium, salt etc. Lui Micu îi este caracteristică întrebuinţarea glosei explicative libere, cu ajutorul căreia realiza explicarea noţiunii, echivalarea termenilor vechi cu cei neologici sau străini şi introducerea de neologisme.

Petru S t a m a t i a d i (într-o dizertaţie împotriva doctrinei lui Occelus), Dinicu G o l e s c u (într-o traducere de moralâ după Neofit Vamva) şi Vasile V î r n a v (în traduceri din opera lui Condillac şi Muratori) nu continuă întru totul tradiţia iniţiată de Micu şi se înscriu în mare măsură în caracteristica limbii literare de atunci : aceea de a face împrumuturi mai ales din neogreacă. Dar la ei se întîlnesc şi importante elemente de sorginte latină precum şi împrumuturi din limbile romanice moderne, care însă nu au de obicei adaptările actuale : din franceză : prenţip, santiment (Stamatiadi), abstret, rezon, sansibilitate, santiment etc. (Vîrnav), din italiană : proprietà (Stamatiadi), argomenturi (Golescu), scuolastică (Vîrnav).

Un adept al necesităţii de a dovedi posibilităţile limbii noastre, episcopul G r i g o r i e al Argeşului, care traduce din greceşte logica lui Ioan Damaschin, împrumută totuşi un număr însemnat de neologisme din limba greacă.

Eufrosin P o t e c a (elev al lui Gh. Lazăr, care tradusese la începutul secolului trecut pe Kant în româneşte) foloseşte cea mai bogată şi mai proprie terminologie din perioada de pînă la 1830. Spirit filosofic de evidentă factură iluministă, învăţatul eremit traduce din greceşte opera principală a lui J.Th. Heineccius pe care o completează cu prelucrarea manualului de metafizică alcătuit de profesorul italian Francesco Soave şi cu informaţii din alţi autori. Profesînd din principiu moderaţia, dar în acelaşi timp antrenat în procesul de înnoire, Poteca redă noţiunile filosofice atît

prin cuvinte vechi,consacrate şi de lucrări anterioare,cît,mai ales,prin termeni neologici.La Poteca,-ca şi la Vîrnav de altfel-, originalul nu constituie sursa exclusivă a terminologiei şi a ideilor.Deşi modelul grecesc răzbate adesea în fonetică (critiriu,dilimmă,simvol,sistimă etc.) elementele latine şi romanice sînt foarte des întrebuinţate.Pe lîngă latină,care domina terminologia filosofică europeană,Poteca apelează în repetate rînduri la italiană pentru a împrumuta termenii necesari : astrat,astraţie,contradiţie, oget,particolar,soget,sostanţă.

În perioada 1780-1830 o mare pondere au avut-o împrumuturile din greacă,de cele mai multe ori însă s-au avut în vedere şi corespondentele latineşti şi romanice.Faptul că limba greacă a fost în multe cazuri sursa terminologiei europene face ca chiar prin această influenţă să se introducă termeni radicali,în cea mai mare parte continuaţi şi fixaţi ulterior de alte influenţe.De fapt,Micu, Cipariu,Laurian,Bărnuţiu şi alţi reprezentanţi ai Şcolii latiniste nu au încercat să îndepărteze izvorul grecesc pentru terminologia filosofică,ci,din contră,l-au considerat de mare importanţă.

§8. Perioada 1830-1860 se remarcă prin cel mai mare ritm al pătrunderii elementelor neologice în terminologia filosofică şi este marcată mai ales de activitatea depusă de Eftimie Murgu şi de Petre Câmpeanu la Academia Mihăileană din Iaşi,de August Treboniu Laurian la Şcoala de la Sf.Sava din Bucureşti şi de Simion Bărnuţiu,Aron Pumnul şi Timotei Cipariu la Seminarul din Blaj.Două aspecte sînt de remarcat în primul rînd cu privire la activitatea acestor învăţaţi : 1) orientarea raţionalist-kantiană a lucrărilor traduse sau prelucrate,2) orientarea latinistă în ceea ce priveşte modernizarea limbii române.Cu ei,ideile Şcolii latiniste au reprezentanţi de seamă în principalele centre culturale ale ţărilor româneşti,realizîndu-se o unitate de direcţie în ce priveşte sursa terminologiei filosofice.

Eftimie M u r g u împlinea în Moldova la anul 1834 un deziderat vechi al şcolilor din acest principat : predarea filosofiei în limba română.Învăţatul bănăţean a tradus din latineşte cartea profesorului său de la Pesta,Joannem Imre,întrebuinţînd o terminologie caracterizată printr-un mare număr de neologisme introduse din latină şi adaptate în formele actuale : contradicţie,contrarietate,inducţie,modalitate,rational,relaţie etc.Calcurile,glosele, oscilaţiile şi adaptările după cistemele mai vechi sînt trăsături

care atestă în cursul lui Murgu un limbaj ce reflectă perioada de tranziţie şi instabilitate cunoscută de întreaga limbă literară de atunci.Urmaşul la catedră,moţul Petre C â m p e a n u ,predă filosofia după manualele latineşti ale lui Josephus Verner şi după operele în germană ale lui W.T.Krug.Şi la acesta terminologia reflectă aceeaşi fază de trecere prin persistenţa încă a multor calcuri,dar prin regresul lor evident sub aspectul frecvenţei,şi prin întrebuinţarea curentă a neologismelor.

La Bucureşti,August Treboniu L a u r i a n a desfăşurat o activitate extrem de laborioasă în traducerea şi prelucrarea de manuale de filosofie (cum sînt cele ale lui Delavigne şi Krug) şi în publicarea de traduceri şi articole în volume sau periodice.Limba acestui învăţat,cu unele excepţii,este cea actuală el introducînd un număr apreciabil de termeni din latină şi franceză (abstractiv, entimematic,fictional etc.) şi folosind sistematic afixele neologice (in-,non-,-ic,-al etc.).La catedră,prin traduceri şi prin articolele din periodice,Laurian a avut posibilitatea de a prezenta tinerilor şi intelectualităţii de atunci,alături de idei,o terminologie coerentă,extrem de bogată şi novatoare.

Din opera lui Krug traduce şi prelucrează şi Simion B ă r n u ţ i u mai întîi la Blaj iar,după revoluţia de la 1848,la Academia şi apoi la Universitatea din Iaşi.De remarcat la acest învăţat,mai ales la Blaj,aplicarea,prin analogie,de vechi legi fonetice neologismelor : astraptiune,sensaciune etc.,precum şi (cu precădere tot în perioada blăjeană) frecvenţa încă mare a calcurilor. Cu toate acestea,terminologia filosofică întrebuinţată de Bărnuţiu are aspect modern şi acest învăţat a avut un mare rol în difuzarea ei în cele două principale centre culturale româneşti.

Modernitatea este trăsătura de bază şi a terminologiei pe baze latiniste pe care a propus-o Timotei C i p a r i u în traducerea din Krug publicată la Blaj la 1861 şi 1863.

Un alt latinist,Anton V e l i n i ,italian de origine,predă la Iaşi la Seminarul de la Socola şi la Academia Mihăileană cursuri a căror lexic se înscrie în general în direcţia dominantă a epocii.

Între 1830 şi 1860 alături de o influenţă latină se exercită şi o importantă influenţă franceză. Iancu B u z n e a ,la 1834,şi Costachi G a n e ,la 1846-47,publică lucrări traduse după originale franceze. Dar termenii neologici care pornesc de la franceză au la ei fonetisme specifice,care nu s-au menţinut în limba literară : santiment,

vertute (Buznea), a sinicului, sustenct (Cane). Cei mai mulţi termeni neologici urmează însă şi la aceşti traducători modelul latinist.

Ion H e l i a d e - R ă d u l e s c u , cea mai reprezentativă personalitate culturală românească a primei jumătăţi a veacului trecut, a contribuit la formarea terminologiei filosofice moderne prin prelucrări şi traduceri după manuale franceze şi prin opere originale. Se consideră că Heliade, mai ales în prima fază a activităţii sale, a fost în mod deosebit orientat spre franceză. De fapt, acest învăţat a reuşit să dea formă adecvată neologismelor nu datorită orientării spre franceză, ci datorită orientării latiniste şi concepţiei sale despre cuvintele "clasice" şi despre rădăcina cuvintelor. Ceea ce a rămas la modelul limbii franceze (objet, princip, sujet) nu a fost viabil, cînd s-a produs confruntarea cu latina însă rezultatele au fost optime. Nici mai tîrziu, în perioada italienizantă şi latinizantă, situaţia nu s-a schimbat ; la acest învăţat, în ciuda manifestării sale diferite în timp în ce priveşte problemele limbii, terminologia filosofică este relativ unitară şi în cea mai mare parte actuală.

Profesorul Ion Z a l o m i t tipăreşte la 1854 traducerea unui manual francez de filosofie semnat de A. Charma. Dar Zalomit a considerat nimerit să urmeze în mare parte terminologia latinistă iar cînd a făcut împrumuturi din franceză a recurs întotdeauna la comparaţia cu latina; cînd această comparaţie nu era posibilă, ca în cazul fr. néant, a urmat pronunţia franceză, propunînd termenul neam.

Perioada 1830-1860 se remarcă şi prin faptul că acum în paginile periodicelor recent înfiinţate îşi fac loc articolele cu conţinut filosofic. Începutul îl face "Curierul românesc", îi succede "Albina românească", "Pruncul român", "Gazeta de Transilvania" şi o serie de publicaţii eclesiastice. Periodicul care acordă în această perioadă cel mai mare spaţiu filosofiei este suplimentul literar "Foaie pentru minte, inimă şi literatură" unde apar pentru prima dată sau republicate articole de G. Barit̨iu, T. Cipariu, N. Bălcescu, I. Heliade-Rădulescu şi A. T. Laurian. Prin publicaţiile periodice filosofia capătă la români extindere în cercuri sociale largi şi variate.

§9. În etapa următoare (1860-1880) ideile filosofice care pătrund în cultura noastră aparţin unor sisteme diverse; alături de filosofia kantiană, circulă idei din celelalte direcţii ale filosofiei germane, din pozitivism şi din concepţiile aparţinînd materia-

lismului naturalist.Acum începe activitatea,ce va continua de-a lungul a mai multe decenii,desfăşurată de Titu Maiorescu,Constantin Leonardescu etc.,Mihai Eminescu traduce din Kant şi Vasile Conta îşi creează sistemul.Terminologia filosofică se completează,fără a mai cunoaşte acelaşi ritm al împrumuturilor.Creşte aportul limbii franceze în furnizarea termenilor iar germana rămîne în continuare o limbă de referinţă.Se menţin însă două principale aspecte ale epocii anterioare : orientarea latinistă în terminologie şi activitatea intensă de traducere şi prelucrare de opere străine.

Ghenadie E n ă c e a n u traduce după Albert Schwegler o istorie a filosofiei şi alcătuieşte un curs de filosofie după manuale franceze în care dovedeşte o remarcabilă cunoaştere a curentelor filosofice moderne.Cu unele elemente care dovedesc influenţa franceză şi germanei,terminologia filosofică întrebuinţată de acest învăţat continuă şi îmbogăţeşte pe cea anterioară,promovînd o direcţie latinistă temperată.

Personalitate de prim rang a culturii române,Titu M a i o r e s c u a avut,prin activitatea sa ca profesor de filosofie şi logică la Iaşi şi la Bucureşti şi ca autor a numeroase lucrări de filosofie,un rol principal în cunoaşterea şi răspîndirea filosofiei moderne şi a terminologiei corespunzătoare în ultimele patru decenii ale secolului trecut.Logica lui Maiorescu,cunoscută într-o primă formă din copia de la 1863 a lui C.Erbiceanu,publicată la 1876 şi republicată apoi în numeroase ediţii,este una dintre lucrările cele mai apreciate prin originalitate şi rol formativ din cultura noastră.Cînd îşi desfăşura Maiorescu ampla sa activitate pe tărîmul filosofiei,limba cultă românească cunoscuse deja prefaceri fundamentale în compartimentul terminologiei filosofice,mai ales, prin Şcoala latinistă, cuantumul de elemente lexicale fiind destul de bogat şi de variat; nu se realizase însă o stabilizare şi o selectare a termenilor şi formelor.Limbajul filosofic întrebuinţat de acest învăţat ilustrează în general situaţia de oscilare,caracteristică perioadei,oscilare care nu prejudiciază însă expunerea clară şi precisă a ideilor.Lui Maiorescu i se datoresc totuşi unele stabilizări terminologice precum consacrarea termenilor judecată (folosit cu înţelesul din logică întîi de S.Micu) şi conţinut (utilizat întîi de T.Ciperiu) ca specifici limbajului logico-filosofic.Termenii noi introduşi de Maiorescu sînt luaţi în general din latina savantă şi din franceză : actualism,aprioritate,cuanti-

fictiune etc.

Acelaşi surse etimologice, cu predominarea francezei, are şi terminologia din opera filosofică a lui Vasile C o n t a , o încununare a cugetării filosofice româneşti din secolul trecut, în vreme ce Mihai E m i n e s c u foloseşte o terminologie evident latinistă cu o frecventă calchiere a termenilor germani din original. Preponderent latinizantă este şi terminologia promovată de Constantin L e o n a r d e s c u în ampla sa operă de exegeză şi popularizare a filosofiei, precum şi în lucrările altor învăţaţi din epocă ca A. B r a n z a , Demetriu August L a u r i a n , N. N i ţ u l e s c u , J. P u ş c a r i u etc.

Majoritatea periodicelor vremii ("Columna lui Traian", "Transactiuni litterarie si scientifice", "Revista contimporana", "Revista sciintifică" etc.) conţin în paginile lor articole de filosofie, în general dezbateri în legătură cu noile cuceriri ştiinţifice ale timpului. Dar publicaţia periodică care acordă în mod regulat largi spaţii filosofiei este "Convorbiri literare", unde apar însemnate lucrări de V. Conta, A.D. Xenopol, C. Leonardescu, I. Pop-Florantin şi mulţi alţii.

§10. Fixarea terminologiei filosofice în forma pe care o avem astăzi s-a realizat în cea mai mare parte în perioada 1880-1900, cînd, odată cu încetarea disputelor filologice şi cu pătrunderea unui mare număr de cuvinte noi, a avut loc o decantare a elementelor lexicale, o stabilizare a formelor. Deşi ritmul împrumuturilor scade simţitor, procesul transpunerii în româneşte a lucrărilor de filosofie, de cele mai variate orientări, se amplifică. Alături de reprezentanţi ai perioadei precedente ca Maiorescu şi Leonardescu, îşi desfăşoară activitatea acum Ioan P o p - F l o r a n t i n , Ioan N ă d e j d e , Panait M u ş o i u , G.C. D r a g u , C. R ă d u l e s c u - M o t r u etc. Răspîndirea socială a filosofiei este apreciabilă; se conturează confruntări de idei pe tărîm filosofic. Acum pătrund, din franceză mai ales, mulţi termeni de filosofie socială şi filosofie a istoriei. Dar, ca urmare a reacţiilor antineologistice, promovate mai ales de Titu Maiorescu, încep să reapară calcurile, A.D. X e n o p o l constituind exemplul tipic în această direcţie. Fenomenul nu mai putea avea însă urmări importante. După această etapă (deci după 1900), terminologia filosofică românească are suficiente resurse pentru a inova din interior dar împrumuturile continuă să fie o sursă importantă de îmbogăţire.

C.Rădulescu-Motru,P.P.Negulescu,Ştefan Zeletin,Lucian Blaga etc. vor realiza prin exegeze şi creaţii orientări naţionale în cunoaşterea filosofică,desăvîrşind un proces care se continuă şi astăzi.

Un mare rol în difuzarea filosofiei la români l-au avut publicaţiile periodice ştiinţifice şi literare.Dintre acestea "Convorbiri literare" suplineşte o lungă perioadă de timp lipsa unei reviste de filosofie,în paginile acestui periodic reunindu-se studii filosofice de orientări diferite şi într-un număr apreciabil.Alte periodice precum "Contemporanul","Revista socială","Critica socială","Emanciparea",de orientare socialistă,au un mare rol în difuzarea filosofiei marxiste şi hegeliene la noi.

Şi după 1880 sursa principală a terminologiei filosofice de bază o constituie limbile latină şi greacă.Orientările latiniste manifestate de Vasile L u c a c i u ,Vasile H o s s u ,D.Dem. T e o d o r e s c u etc.,purist-pumnistă manifestată de Iosif F e r i c e a n ,purist-moderată manifestată de unii junimişti,emigent fonetistă întîlnită la socialişti şi predominant franceză,nu creează în terminologia filosofică din ultimele decenii ale secolului trecut diferenţe mari de la un învăţat la altul.Epoca este caracterizată însă de creşterea ponderii limbilor moderne ca sursă a neologismelor româneşti.

§11. În timp,procesul de formaţie a terminologiei filosofice româneşti moderne a cunoscut perioade cu trăsături distincte în ce priveşte numărul şi frecvenţa termenilor specifici întrebuinţaţi, adaptarea termenilor neologici,folosirea termenilor vechi etc.De asemenea,o provenienţă întrucîtva diferenţiată şi o constituire în etape diferite a terminologiei se poate constata şi în cazul diferitelor sectoare ale filosofiei.În perioada de început (1780-1830), datorită numărului redus al lucrărilor de filosofie transpuse în româneşte,exista un număr redus de termeni filosofici.Se adaugă apoi faptul că adaptarea elementelor neologice se făcea după un sistem care se va modifica ulterior.Dintre disciplinele filosofice,logica are cei mai mulţi termeni în forme şi accepţiuni care s-au păstrat pînă astăzi.După acsea,limbajul logicii s-a întregit mai ales prin împrumuturi din latină.Terminologia pentru principalele noţiuni ale metafizicii,deşi are importante elemente în perioada de început,se constituie de fapt în etapa următoare (1830-1860) mai ales pe baza împrumuturilor din latina savantă.Tot acum se stabilizează microsistemele specifice terminologiei pentru concepţii

şi doctrine filosofice,rol principal avînd latina,greaca şi franceza.De-a lungul întregului interval de timp în care s-a format terminologia filosofică românească modernă,aproape fiecare termen a suferit o multitudine de adaptări,modificări şi încadrari,precum şi grafii mai apropiate sau mai depărtate de modelul din limba de origine.Mai puţin supuşi prefacerilor au fost termenii de filosofie socială care,pătrunzînd mai tîrziu la noi (în general după 1870), s-au încadrat de la început după sistemul rămas actual în liniile lui generale.Terminologia filosofiei societăţii are şi specificul de a fi în cea mai mare parte de origine franceză,deşi elementele de origine latinească,grecească şi germană nu lipsesc.

§12. În activitatea concretă de creare a terminologiei filosofice,pledoda latiniştilor a impus mulţi termeni filosofici principali cu etimologie latină totală : abstract,a deduce,materie,material,ratiune etc. Pentru un număr foarte mare de termeni latina a furnizat etimologia principală sau esenţială : criteriu,a demonstra,entimemă,epicureic etc. În unele cazuri,latina savantă poate fi invocată şi ca etimologie ediţională : civilizaţie.La nivel general,analiza faptelor dovedeşte că terminologia filosofică românească este,în cea mai mare parte (peste 2/3),de provenienţă latină sau latină cu cooperarea altor limbi (greaca sau limbile moderne).

După latină,ca importanţă în formarea terminologiei filosofice româneşti,se situiază limba greacă.Prestigiul filosofiei antice şi limbii filosofice greceşti a făcut ca,începînd cu Dimitrie Cantemir şi continuînd cu Samoil Micu,Vasile Vîrnav etc.,aproape toate spiritele filosofice româneşti să recomande limba filosofică grecească ca sursă pentru terminologia românească.De asemenea,pînă pe la 1830-1840,limba greacă (neogreaca) a influenţat limba literară din Moldova şi Muntenia prin contactul direct cu grecii şi prin şcolile greceşti.Elementele pătrunse din greacă au avut însă viabilitate în limba noastră numai dacă au fost susţinute de termenii corespunzători din latină.Aşa se face că elemente lexicale precum ipochimen, ipostas,protas,simperasm etc.,pătrunşi înainte de 1830,cu etimologie totală în greacă,au fost ulterior înlocuiţi de termeni latino-romanici.

Limba franceză se situiază pe locul al treilea în ce priveşte aportul la constituirea terminologiei filosofice româneşti.Şi în acest caz însă elementele pătrunse au suferit confruntarea cu cele

latineşti.O parte dintre ele (coroler,abstret,sinic etc.) şi-au corectat fonetismul,altele (rezon,a rezona,rezonament) îndepărtate prea mult fonetic de cele latineşti,au fost înlocuite.

De altfel,însăşi orientarea românilor spre cultura şi limba franceză se datoreşte,în mare parte,Şcolii latiniste,care insistînd pe latinitatea limbii noastre au orientat privirile şi spre limbile apusene înrudite şi spre cultura şi civilizaţia pe care o reprezentau. La fel stau lucrurile şi în cazul influenţei italiene,mai evident manifestate pînă pe la 1850,care a furnizat limbii noastre mai tîrziu termeni importanţi precum mecanicism şi mecanicist.

Terminologia filosofică este domeniul celei mai importante influenţe germane exercitate asupra limbii româneşti culte.Aceasta în primul rînd deoarece,începînd cu GH.Lazăr,spiritele filosofice cele mai proeminente de la noi au nutrit,nu fără motiv,o admiraţie deosebită pentru filosofia germană,Im.Kant rămînînd pînă astăzi la români unul dintre filosofii cei mai preţuiţi.Foarte activă sub aspectul calcurilor,influenţa germană a furnizat în general etimologii complementare sau adiţionale mai ales atunci cînd oferea termeni cu radical grecesc sau latinesc : absolut, dialectică,epicureic,gnoseologie etc. Etimologii totale germana aferă la un număr redus de termeni şi cu existenţă efemeră în limba noastră : moralic,vert.Pentru termeni precum fenomenologie, şamanism,upanişadă etc.,limba germană a oferit etimologii esenţiale sau principale.

Spre sfîrşitul secolului trecut şi începutul celui următor, începe să se exercite în terminologia filosofică românească şi o influenţă engleză.Destul de redusă,această influenţă oferă etimologii complementare pentru termeni ca asociaţionism,benthamism, cuantificare,pragmatism etc.

§13. Deşi aparent cu un aport redus în terminologia filosofică modernă,limba românească veche şi populară a furnizat pentru terminologia actuală mijloacele fără de care nu s-ar fi putut constitui.Mai întîi,pe baza limbii vechi şi populare s-a produs eşalonarea în timp a pătrunderii neologismelor,prin calchiere,şi totodată s-a realizat explicarea prin definiţii,glose etc. a noţiunilor noi şi,implicit,a termenilor noi.Tot limba veche şi populară a oferit limbii literare posibilităţi de variaţie stilistică precum argument/dovadă,cauză/pricină,a imagina/a închipui etc. Mulţi termeni

esenţiali ai terminologiei filosofice actuale sînt de asemenea preluaţi din limba veche şi populară : adevăr,bine,datorie,cunoaştere,cugetare,gîndire,îndoială,întîmplare,judecată,lege,lume,minte,mişcare,repaus,timp,voinţă.Dintre aceştia doar gîndire este format de la un element nelatin şi a avut pînă spre sfîrşitul secolului trecut în lucrările de filosofie o circulaţie relativ redusă.Ceilalţi termeni populari preluaţi de terminologia filosofică sînt fie moşteniţi din latină,fie formaţi pe teren românesc pe baza elementelor moştenite.

§14. Odată cu îmbogăţirea tezaurului lexical românesc prin introducerea şi acomodarea cuvintelor neologice,s-au creat noi microsisteme de termeni precum şi noi sisteme derivaţionale.Pentru terminologia filosofică sînt caracteristici termenii abstracţi în -(ţ)ie şi -(ţ)iune alături de care circulă cei în -are,-ere (infinitivele lungi)şi cei în -(i)tate,acesta adăugîndu-se sufixului moştenit -ătate.Termenii referitori la doctrine,concepţii şi sisteme filosofice sînt substantive în -ism,adjective şi substantive în -ic şi -ist şi substantive,mai rar şi adjective,în -ian.Dintre sufixele adjectivale -iv,-bil şi,îndoesebi,-al şi -ic sînt frecvente în terminologia filosofică.În toate cazurile menţionate mai sus,rolul hotărîtor pentru introducerea şi fixarea în limba noastră au avut-o modelele latineşti la care s-au adăugat complementar sau adiţional cele din limbile romanice,din greacă şi din germană.Un procedeu frecvent de creare a noi termeni filosofici îl constituie substantivarea (prin articulare) a diferitelor categorii de termeni (a adjectivelor în primul rînd).Tipul de substantivare specific filosofiei este realizarea unor noţiuni calitate, printr-un salt abstractiv,pe baza adjectivelor care desemnează calităţi generale şi esenţiale ale obiectelor şi fenomenelor.Unele dintre substantivele astfel create pot deveni termeni cheie în diferite sisteme filosofice sau se pot institui în categorii (idealul,infinitul,sublimul etc.).Noţiuni filosofice importante pot fi desemnate şi prin substantivarea altor părţi de vorbire : a adverbelor : binele, a pronumelor : eul,sinele.

Posibilităţile de derivare cu ajutorul sufixelor şi (rar) prefixelor precum şi schimbarea categoriei gramaticale (substantivarea) constituie resurse importante pentru dezvoltarea terminologiei filosofice şi,adăugate aptitudinilor limbii noastre actuale de a putea

integra într-un timp relativ scurt elementele neologice de împrumut, întregesc sfera modalităţilor prin care terminologia filosofică şi limba de cultură în general îşi perfecţionează mijloacele de expresie.

§15. Păstrînd pînă în zilele noastre aureola elevaţiei şi cugetării înalte, filosofia devine pentru intelectualii unei naţiuni un tărîm rîvnit, măcar în parte, şi, pe masura evoluţiei sociale, preocupările filosofice, chiar dacă nu se constituie în sisteme de sine stătătoare, devin tot mai ample, fenomenul antrenînd deopotrivă pe cei care se consacră studiului şi cultivării filosofiei (filosofii în sens larg), pe oamenii de ştiinţă şi pe scriitori. Într-o asemenea situaţie şi limbajul promovat de filosofie tinde spre o răspîndire socială tot mai mare. De aceea, terminologia filosofică, cu toate că realizează un limbaj profesionalizat, alcătuieşte în mai mică măsură un sociolect, căci mirajul filosofiei se exercită asupra tuturor intelectualilor, deşi foarte puţini reuşesc să devină veritabile conştiinţe filosofice şi, şi mai puţini, filosofi. De altfel, terminologia filosofică românească modernă pe baze latiniste a avut încă de la început o răspîndire socială foarte mare, asigurată de faptul că latiniştii, prin activitatea didactică, au fost modelatori ai mai multor generaţii de tineri. De asemenea, prin activitatea lor ştiinţifică multilaterală şi prin faptul că au alcătuit cel mai amplu şi mai de durată curent cultural românesc, dar în primul rînd prin amplele lor preocupări de cultivare a limbii, latiniştii au realizat dislocarea adstratului slavo-grecesc în favoarea unuia latinesc şi romanic, făcînd pentru limba românească, numai în cursul a cîteva generaţii, ceea ce se realizase pentru limbile romanice apusene de-a lungul mai multor secole.

Lucrarea mai conţine un număr de 171 note, 132 sigle de autori şi publicaţii periodice şi o bibliografie selectivă însumînd 191 titluri.

Cuprinsul lucrării

pag.

Preambul
Secţiunea întîia : Aspecte teoretice 1
I.Probleme introductive.....1
II.Trăsăturile specifice ale terminologiei filosofice în cadrul vocabularului limbii literare.....19
dimensiunea ontică (p.19),dimensiunea gnostică (p.20),dimensiunea social-culturală (p.21),dimensiunea stilistică (p.22),dimensiunea etimologică (p.27).
Secţiunea a doua : Etapele formării terminologiei moderne....31
III.Aspecte ale terminologiei filosofice în epoca veche.....31
IV.Etapa 1780-1830. Începuturile.....33
Samuil Micu (p.33),Petru Stamatiadi (p.34),Naum Petrovici (p.35),Dinicu Golescu (p.35),Gheorghe Lazăr (p.36),Episcopul Grigorie (p.36),Vasile Vîrnav (p.37),Eufrosin Poteca (p.40),Concluzii asupra perioadei 1780-1830 (p.43).
V.Etapa 1830-1860. Perioada marilor acumulări.....44
Eftimie Murgu (p.44),Iancu Buznea (p.48),Petru Câmpeanu (p.49),Ion Heliade-Rădulescu (p.50),August Treboniu Laurian (p.55),Simion Bărnuţiu (p.60),Timotei Cipariu (p.69), Costachi Gane (p.73),Episcopul Melchisedec (p.75),Anton Velini (p.75),George Bariţiu (p.76),Ion Zalomit (p.77), Alte manuscrise de filosofie (p.79),Filosofia în periodice (p.81),Concluzii asupra perioadei 1830-1860 (p.82).
VI.Etapa 1860-1880. Orientarea spre aspectul actual.....83
Ghenadie Enăceanu (p.83),A.Branza (p.85),N.Nitzulescu (p. 86),Titu Maiorescu (p.58),Mihai Eminescu (p.90),Constantin Leonardescu (p.92),Vasile Conta (p.94),Stephan Calinescu (p.96),D.Constantinescu (p.96),J.Puscariu (p.96), Filosofia în periodice (p.96),Concluzii asupra perioadei 1860-1880 (p.98).
VII.Etapa 1880-1900. Perioada decantării şi stabilizării...99
Iosif Fericean (p.99),Vasile Lucaciu (p.101),I.Zaremba (p.102),Alexandru G.Djuvara (p.102),I.Papiu (p.103),Ştefan C.Michăilescu (p.103),Ghiorghe Ionescu (p.104),Leonte Moldovan (p.104),Pompiliu Eliade (p.104),N.N.Saveanu (p.104),Panait Muşoiu (p.105),Grigorie M.Sturdza (p.105), G.C.Dragu (p.105),G.Dem.Teodorescu (p.106),Mihail Dragomirescu (p.107),L.P.Chitiu (p.108),V.Gr.Borgovan (p.108),

Ioan Pop-Florantin (p.108),C.Dobrogeanu-Gherea (p.110),Ciceron Protopopescu (p.110),Vasile Hossu (p.110),Chesarie Stefano (p.111),Grigore Tauşan (p.111),P.P.Negulescu (p. 112),C.Rădulescu-Motru (p.112),A.D.Xenopol (p.113),Filosofia în periodice şi în volume colective (p.113).

Secţiunea a treia : Originea şi structura lexicului filosofic..116

VIII.Constituirea terminologiei pentru principalele noţiuni filosofice.....116

terminologia care desemnează realitatea,formele şi trăsăturile ei (p.116),terminologia care desemnează fiinţa umană, facultăţile şi activităţile ei,relaţiile ei cu realitatea obiectivă (p.117),terminologia pentru noţiunile logicii (p. 119),terminologia pentru noţiunile metodologiei şi cercetării (p.121),terminologia pentru noţiunile moralei (p.123), terminologia pentru noţiunile de filosofia istoriei şi filosofia socială (p.124),terminologia pentru disciplinele filosofice (p.125),terminologia pentru sisteme,doctrine şi concepţii filosofice (p.127),terminologia pentru concepţii religioase (p.129).

IX.Mijloace întrebuinţate pentru introducerea termenilor şi semnificaţiilor.....130

Calcul (p.130),Glosa (p.136),Definiţia (p.138).

X.Termeni vechi preluaţi de terminologia filosofică actuală.139

XI.Sursele împrumuturilor neologice.....146

Limba latină savantă (p.151),Limba greacă (p.152),Limba franceză (p.153),Limba italiană (p.154),Limba germană (p. 155),Limba engleză (p.155).

XII.Constituirea sistemelor derivaţionale.....156

Afixele (p.156),Forme gramaticale (p.164),Substantivarea (p.165).

XIII.Sistemele de termeni corelativi.....168

Terminologia filosofică şi nivelul culturii.....171

Note.....177

Sigle.....189

Bibliografie.....I-VIII